

A HÁBORÚ ELŐTTI HÍD

Bori Imre

I.

Rossz sáfárai vagyunk múltunknak — állapíthatjuk meg a *Híd 1934—1941* (Fórum, 1964) című kötet kapcsán. Későn és szemérmes féltékenységgel szemezgetünk a múlt tarlóján. „Rossz az emlékezetünk”, előítéleteink fényében látjuk csak azt, ami örökségünk, a pozitívizmus olyan elemi követelményei nélkül, mint az anyag-feltárás, a leltározás — s az értékelés, amely e feltáró munka nélkül elképzelhetetlen.

Az elmúlt húsz esztendő során nemegyszer emlegettük a régi *Hídat*, legszebb haladó hagyományunkat, amelynek folytatásaként tartjuk számon mindazt, ami nálunk a felszabadulás óta történt a szellemi élet területén, anélkül azonban, hogy egyszer is megvizsgáltuk volna, mi is volt tulajdonképpen az a „rég *Híd*”, milyen értékeket termelt, milyen elveket képviselt, mi az, ami benne időtállóan bizonyult, s mi maradt meg belőle történelemnek, irodalomtörténetnek.

II.

Lezárt és körülhatárolt korszakról van tehát szó, amelynek kezdetinél, a harmincas évek elején ifjává érett nemzedék lázas útkeresése és elégedetlensége áll, végénél pedig az akasztófák, a Horthy-Magyarország véres terrorja, amely vérbe akarta fojtani azt a gondolatot, amelyet a *Híd* táplált fel, s képviselt a folyóiraton messze túlmutatóan.

Mi volt ennek a harmincas évek elején fellépő fiatalságnak, diáknak és egyetemistának, az a többlete, amely különbözővé tette mindazoktól a mozgalmaktól, amelyek a húszas-harmincas évek fordulóján helyet vívtak ki maguknak a jugoszláviai magyarság szellemi életében, s még inkább: amelyek ezt a szellemi életet megszülték és képviselték? Ha ezek el is fogadták a status quót, a várakozás álláspontjáról nem mondtak le, ideiglenesnek tartották társadalmi és az államiság kérdését érintő helyzetüket, azaz: jellegzetes „kisebbségi” politikát képviseltek, amelynek tengelyében csak a jugoszláviai magyarság vállalása állt (de ezt is megszorításokkal kell fogadnunk, hiszen ennek is csak egy rétegét, polgári, birtokos elemét tartották szemük előtt), szerencsétlenségnek tartották Jugoszlávia megalakulását, s ezzel azt is, hogy a Vajdaság területén élő magyarság kisebbség lett, s abban bíztak, hogy előbb vagy utóbb rossz álomnak bizonyul csupán, ami történt. Reagálásuk tehát jellegzetesen polgári szemléletből fakadt, mint ahogy a királyi Jugoszlávia nemzetiségi politikája is jellegzetesen polgári megnyilatkozás volt, annak is a türelmetlenebb, kezdetlegesebb válfaját képviselte.

A fiatalság már reál-politikus volt, az apák ködképei helyett az adottból indult ki — emlékezete nem az Osztrák—Magyar Monarchia vagy a forradalmak világát őrizte, hanem a társadalmi-gazdasági válságoknak azt a képét, amelyben felnőtt, és amelyben élt. Az ő „nem jól van így”-ük ebből következően egészen más tartalmat kapott, mint a kisebbség-többség relációiban mozgó nemzedéké: a hétköznapi élet, tanulmányaik kiszakították őket abból a bűvös körből, amely apáikat fogva tartotta, szellemi érintkezéseik sokkal szélesebb körűek voltak, a jugoszláv szellemi élettel is érintkeztek, s így „kisebbségi” voltuk csak egyik meghatározója lett létüknek, de nem uralkodott döntő módon szellemiségükben. Az apák jellegzetesen „vízszintes” szemlélete helyett az övék már függőleges, osztálytagozódású, amelynek bordázatát az egész világot megrendítő gazdasági válság, s ebből következően a maguk egzisztencia-problémái fedték fel és mutatták meg. Az élményeknek és problémáknak ebből adódó új vonásaival természetesen nehezen tudtak otthonra találni a vajdasági polgári sajtóban és irodalmi gócpontjaiban: a *Napló* és a *Reggeli Újság* körül, még akkor is, ha az ifjúság egyes képviselői fel-feltűnnek ezekben a szellemi, irodalmi mozgolódásokban. Az ellentétek, amelyek majd a harmincas évek során a differenciálódáshoz és a színvalláshoz is eljuttatják e mozgalmat, a kiindulási pontok különbözőségében már adva voltak, s ide kell visszatérni, ha annak a szemléletbeli tarkaságnak a gyökereit keressük, amelyet a jugoszláviai magyarság szellemi s vele politikai élete mutatott. Az elégedetlenség tudata járta át ezt a szellemet és ezt az életet, azonban a feleletek már nem voltak egyértelműek: a *Híd* volt a legtisztább és a legkevésbé félreérthető, a legrealisabb — az egyetlen helyes felelet a kor kérdéseire.

Az első évfolyamok a szándékok, a homályos rá-rátalálások időszakában jelentek meg, s kár, hogy az antológia szerkesztői függelékként nem tették közzé azokat a dokumentum-erejű program-nyi-

latkozatokat, amelyek a *Híd* s vele az ifjúsági mozgalom forrásvidékét jobban megvilágították volna. Ezek a programnyilatkozatok, éppen határozatlanságukban, általánosságaikban jellemezhetik az induló folyóirat bizonytalankodásait, s mutathatnak azokra az erőkre, amelyek hatottak a lapban működő fiatalságra. Az expresszionista stílusban megírt elvi állásfoglalások, még inkább a bennük hangoztatott általános humanista jelszavak mélyén azonban a „hídverés” egy új minősége is hangot kap: az expresszionizmus „embertestvérisége” talajt keres, konkretizálódni akar, és Jugoszlávia valóságos térbeli és időbeli koordinátái felé tájékozódik. A gondolatokat a pécsi emigráció aktivista szótárából vették, gondoljunk csak az első szám kiemelt nyilatkozatára: „Hidat verünk a keserű ma és az ígéretes holnap között tátongó szakadék felett, hogy elérjük a boldogabb jövőt. Hidat verünk a régi és az új kultúra, az idősebb és az ifjú nemzedék életfelfogása közé, mert meggyőződésünk szerint az ifjúságnak nem az a feladata, hogy romboló csákánnyal rohanjon mindannak, amit a régiek építettek, hanem az, hogy a munkát ésszel és erővel a saját és az eljövendő nemzedék igényei szerint folytassa. Hidat kívánunk építeni a magyar és a délszláv nép és kultúra közé, hogy a két nemzet műveltségi kapcsolatai még szorosabbakká váljanak. Hidat akarunk építeni a korok, életfelfogások, nemzetek — hidat ember és ember közé” (I. évf. 1. szám).

Ez a „nemzeteket összefogó” hídverés a részletezettebb okfejtésben már nem ennyire világos és egyértelmű. Az ifjúság „úttalanságát, tétova ösvénykeresését” emlegeti a bevezető, amely kitetszik nemcsak „a nagy, az egész társadalomra kiható kérdések megoldásánál, hanem a teljes egyéni ügyek vitelénél is”. A válság-hangulat lengi be ezeket a lapokat. Munkanélküliség, bizonytalanság, csüggedtség — olvashatjuk: „Mind súlyosabbá válnak a gazdasági viszonyok és a kenyértelenség egyre parancsolóbban sürget: gondolkozz, térj öntudatra! A világháború után nagyot változtak az idők. A magyar ifjúságnak kötelessége, hogy az új körülmények között elhelyezkedjék és reális felfogással készüljön az életre”.

A program a *Híd* őstét az *Őrtűz* című diáklapban jelölte meg: „Az ő munkája a *Híd*-ba megy át és a *Híd* szélesebb alapon, nagyobb felkészültséggel folytatja azt. Így egyik legfőbb feladata az, amit az *Őrtűz* vallott, hogy kiépítse a baráti és kultúrkapcsolatokat a délszláv és magyar ifjúság között. Eddig hiányzott az ifjúság tömegeivel az egymásra utaltság és a boldogabbnak kívánt jövő közös alakításának érzete”. A *Híd*-program legtermékenyebb mondatai a fentiek, ez a gondolat munkál legtovább a folyóiratban, és ez adta meg sajátos, a többi jugoszláviai kiadványoktól eltérő jellegét is, s ha a folyóirat „reális alapot” emleget, akkor ez a realitás a világ hétköznapi dolgai szemléléséből következett, amely az egymásra utaltságot, a népek közötti együttműködést a gyakorlatban szemlélte, nem pedig elméleti párlatokból szívta fel.

Feltűnő azonban, hogy a szervezkedő ifjúság aránylag későn jutott el odáig, hogy folyóiratát megindítsa. Kolozi Tibor a folyóirat II. évfolyamának 1. számában megjelentetett visszatekintésében (A mai

fiatal írónemzedék múltja és jelene) 1931-et jelöli meg az indulás esztendejeként, amikor is a Kis József szerkesztette első *Örtűz* megjelent. A *Híd* késése azonban nem elszigetelt jelenség — a jugoszláviai magyar irodalmi élet bontakozása is a lemaradás jegyeit viseli magán. Ennek okait ma még nehéz tisztán látni, s ebben a kérdésben szélesebb körű vizsgálódások nélkül nehéz lenne állást foglalni.

Bizonyos azonban, hogy a *Híd* körüli szervezkedés nem volt autochton mozgalom, hogy példaképeit exportálta, és a csehszlovákiai *Sarló*-mozgalom hatásaival is számolnunk kell, mind eszmei sikokon, mind pedig a folyóirat jellege kialakulásának terén. A *Sarló*-mozgalom már 1925-ben lapot kapott, 1931-ben pedig kongresszusát is megtartotta Pozsonyban, amelyre pl. a Csehszlovák Kommunista Párt is elküldte képviselőjét, Julius Fučík személyében, s olyan tartalmas munkáról számolhatott be a mozgalom, hogy kongresszusi anyagukat 189 oldalas könyvben jelentethették meg (*A Sarló jegyében*, Pozsony, 1932). A *Sarló*-program ihlető szerepe kétségtelen, s a „hid-gondolat” is több mint valószínű a csehszlovákiai Györy Dezső költeményében szólalt meg, a „Híd” címűben, amelyet a *Híd* az I. évfolyam első számában közöl is. S hogy mennyire foglalkoztatta a „hidásokat” a *Sarló* példamutatása, az is jelzi, hogy már az első számban értekezést olvashatunk arról, hogy „Induljanak el a vajdasági regös ifjak” (Donáth György cikke), és a *Sarló* hatásának kell azt is betudnunk, hogy a folyóirat első évfolyamaiban már az ún. „helyzettudatosító” jellegű írások vannak túlsúlyban a szépirodalommal szemben.

Az élet jelenségeivel szembeni racionális magatartás mélyén azonban a legkülönbébb eszmei áramlatok hatásai munkálnak, és nem lebecsülendők a Szabó Dezső-hatások a *Híd* faluval foglalkozó írásai-ban, Szentgyörgyi László pedig A jövő felé című írásában (I. évf. 2. szám) meg is jelöli azt a három író, akit eszményképnek tart: Ady Endrét, Móricz Zsigmondot és Szabó Dezsőt emlegeti a „vajdasági magyar fiatalság... korszerű népi missziójával” kapcsolatban. A *Híd* körül is népszerű az a gondolat, hogy az értelmiségnek vissza kell térnie a néphez: „Nem a falut kell a mi úri asztalunkhoz leültetnünk, hanem nekünk kell leülnünk a falusi ember asztalához. Ilyenkor el kell felejtetnünk a nyugati kultúrát is” — írta a „vajdasági regös ifjakról” szóló cikkében Donáth György, abból indulva ki, hogy „napról napra mélyebb szakadék választja el az intelligenciát a néptől”. A *Sarló*-mozgalomról szóló egyik tanulmányban (Kovács Endre: „A Sarlós mozgalom és a magyar irodalom”) ezt olvashatjuk: „A népiességnek ez a kultusza több ponton érintkezik azzal a keleteurópai rajongással, melyet narodnyikizmusnak nevezünk. A szociális kérdés ekkor még vagy egyáltalán nem jut szóhoz, vagy csak nagyon halványan. Az érzelmi intonálás célja: a néptől elszakadóban levő fiatal értelmiséget visszavezetni a faluhoz”. Donáth György, aki a legszenvedélyesebb „narodnyik” a *Híd*-ban, a paraszt és a föld kapcsolatát „megfoghatatlan belső misztikus kapcsolatnak” tartja: „A földnek a csodálatos erejét, szinte isteni hivatását érzi a magyar paraszt, mert ösztönösen érzi, hogy minden ereje, értéke a földtől van”.

A fajiság s ezzel a fasiszta színezetű ideológiáknak más, a faj fogalmából kikövetkeztethető gondolatai tehát éppen úgy benne lap-pangnak ebben a faluszemléletben, mint ahogy a szociográfia tény-feltáró, tudósító s így angazsált műfajának a lehetősége is felmerül — attól függően szorulhat egyik vagy másik háttérbe, hogy az ifjú-sági mozgalom milyen irányt vesz a kezdeti tapogatózó lépések után. A Híd kezdeti állapotát az első évfolyamok mutatják, amelyeknek az a vezéreszméjük, amit Tóth Bagi István fejtegetett a *Híd* 3. számában: „A lap cikkei semmi irányzatot nem képviseltek, csupán ismertető célt szolgáltak. A Híd nem állhat oda bírónak a jobb és baloldal nagy perében, mert okvetlenül elsepernék a hatalmas politikai eszmeáram-latok viharai — a Híd csak azt tarthatja szem előtt, hogy van egy emberi tömeg — a jugoszláviai magyar fiatalok erdője — amelynek műveltségi erői fejletlenek, felhasználatlanok, és ennek az ifjúságnak módot kell adni arra, hogy fejlődjék és erősödjék a nemzeti és álta-lános emberi kultúrában” („A fiatalok közvéleményének kialakulása”).

Az irodalom, bár jeleztük, hogy a gondolatok legtöbbje irodalmi eredetű és a cikkek szókincse, pátosza mindvégig őrzi fogantatása szépirodalmi jegyeit, komolyabb szerepet már az első évfolyamokban sem játszott. „Nemcsak irodalmi lap akar lenni a Híd, — sőt az iro-dalom csupán másodrendű helyet kap benne . . .” Az erőknék és a cél-küldetéseknek kapcsolata így határozta meg a *Híd* értekező jellegét, elméleti-publicisztikai vonalát — a közölt írások újságcikk terjedelme, népszerűsítő jellege éppen úgy jellemző, mint a cikkekben megpen-dített gondolatok.

A Híd „másodrendű”, ún. „irodalmi vonala” lényegében a sarlósok irodalmi felfogásával rokon jellegű irodalomnak kedvezett: doku-mentáris irodalmat képviselt, „életkifejezést, amit felemelünk a világ-nézeti tudatosítás vonalára” („A Sarló Irodalmi Rezolúciója”). A *Híd* első évfolyamaiban az „életkifejezés”-re törekvő irodalom áll előtér-ben, az expresszionizmus kései hullámaként, márcsak a pátoszával és általánosító törekvéseivel — s a vele feleselő népies érdeklődés, folk-lorizmus, amelyet pl. a muzslai lakodalmas szövegek jeleznek.

III.

Egy kör, amely még nem találta irányát, egy ifjúság, amely nem akart avantgarde lenni — így jellemezhetnénk a *Hidat* indulásának esztendeiben, amikor az volt az iránya, hogy nem volt iránya, hanem összefogni próbálta azokat az akkor még lappangó törekvéseket, jobb- és baloldaliakat egyaránt, amelyek az elkövetkező években szint vallva mutatják majd meg igazi természetüket, visszhangjaként és hatásaként annak a világméretű társadalmi és ideológiai küzde-lemnek, sokfrontos harcnak, amely a harmincas éveket jellemezte, a fasiszmus előretörésével, s ebből kifolyólag azzal az egyetemes válság-ngangulattal, amelyet a *Híd*ban is észlelhetünk.

„A gazdasági-társadalmi fejlődés sajátos szakaszában élünk, amit röviden az általános válság korszakának nevezhetünk; ezek az álta-

lános válságok az egyes rendszerek átalakulásának idejére esnek s jellemző tulajdonságuk, hogy számos gazdasági-társadalmi tényező összességéből tevődnek össze...” — írta Keresztes Elek a *Híd* 1935-ös évfolyamában az intelligencia válsága kapcsán, felrajzolva azt a „két utat” is, amelyet az értelmiség (s ez vonatkozik a *Híd* körül gyülekezőkre is) e válság hatására megjárhat: „a szervezett munkásság irányában való sodródás” az egyik, a „helyfoglalás a fasiszta államok politikai alakulataiban” pedig a másik út. A *Híd* már 1935-ben mindinkább bal felé fordul, levetkezi „ifjúsági” jellegét, s amikor Pap Pál 1938-ban megjelenteti „Ár ellen” című cikkét, a *Híd* már határozott irányt vett, baloldali, a munkásmozgalom magyar nyelvű folyóirata.

A *Híd* szellemiségének a képlete így egyértelmű lett ugyan, annál bonyolultabbak lettek a feladatok, amelyekkel a folyóirat szembenézett, a világ, amelyben állást kellett foglalnia. Pap Pál programcikke nagy vonalakban megragadta annak a „politikának” legfőbb pontjait, amelyet a *Híd* képviselt, s legegyértelműbben az ún. kisebbségi politikával szemben foglalt állást, mondván: „A mi vallott kötelességünk, munkánk és célunk népünk gazdasági, kulturális és társadalmi emelése, de mindenkor és mindenütt a szláv és egyéb itteni nemzetségekkel egyetértve. Minden nemzeti és faji gyűlöletet elvetünk...” Az írás költői lendülete, a benne fel-felbukkanó Ady-versek gondolatvilága azonban keveset mutat meg abból a konkrét problematikából, amellyel a *Hídnak* foglalkoznia kellett. Nemcsak osztályharcról volt szó, hanem az osztályharc sajátos körülményeiről is, amelynek hatására az osztálykérdések nemegyszer nemzeti és nemzetiségi kérdésekként vetődtek fel, s így egyszerre kellett osztálypolitikát is, nemzetiségi politikát is folytatni, egyszerre kellett kisebbségi kérdésekben állást foglalni, a háború és a béke kérdésében nyilatkozni, az alakuló egységfrontban munkálkodni az antifasiszta politika megerősítésén — hogy csak legkirívóbb eseteit említsük annak a kérdéskörnek, amelyre a *Hídnak* válaszolnia kellett.

Legnagyobb igénnyel Steinfeld Sándor foglalkozik ezekkel az eszmei kérdésekkel az 1939-ben írott cikksorozatában („Hozzászólás”). Ízeire szedi és megválaszolja azokat a „kisebbségi” kérdéseket, amelyek akkor annyira időszerűek voltak, a háború, a magyar revíziós politika, a fasiszálódás árnyékában: „... Két munkakör áll előttünk. Népünk belső szervezése és a többi itt élő nemzetekkel való baráti kapcsolatok és a közös fellépés megteremtése, kiépítése és elmélyítése. Ez a munka azután önmagából termelné ki nemcsak az eddig eldugott, elveszett tehetségeket, de a gazdasági megerősödést is és a szervezett érdekképviselateken keresztül az itt élő, egymásra utalt népeknek megadná azt a politikai súlyt, amely az államélet irányításában való arányos részvétel elengedhetetlen követelménye...” S a „déli-báb-politika” helyett az „egyedül lehetséges megoldást” is felkínálja: „a népek testvéri együttműködésére épített, népszabadságokon alapuló kulturális-gazdasági mozgalmat és politikát akarunk”. Ennek a szemléletnek a szellemében készült Aracki Mihajlo (Pap Pál) írása, a „Szerbek és a magyarok viszonya Vojvodinában” című is.

Ady Duna-gondolata ebben a szemléletben már konkrét helyzetre alkalmazottan jelenik meg, melynek útja mind a csehszlovákiai, mind pedig a romániai magyar szellemi életben a sorsközösség gondolatának kimunkálásához vezetett, s kovásza lett annak a politikának, amely már a két háború közötti időszakban az ún. kisebbségi kérdést nem nacionalista szempontok szerint értékelte, másfelől elhatárolta magát azoktól az alapjában véve jószándékú „Duna-tervektől” is, amelyek elvontan, jellegzetesen polgári szemléletmóddal nézve a kelet-európai népek sorsközösségének a kérdését, nem mulasztották el ennek „magyar” vonásait, hungaro-centrikus mozzanatait hangsúlyozni ki.

A sorsközösség-gondolat a *Híd* „Vajdaság-szemléletének” egyik fontos tétele volt: múltja, sok nemzetiségű volta egyaránt felvetette ezeket a kérdéseket. Amikor a *Híd*ban a „Vojvodina történetének vázlata” típusú, vagy a kuruckorral, a munkásmozgalom múltjával foglalkozó írások megjelennek, akkor azok lényegében ennek a szemléletnek a jegyében születtek meg. Ha az ún. „nemzeti” történetírás mesterségesen elválasztva, csak a magyarság vagy csak a szerbség történetét írta meg, a különbözőségeket hangsúlyozva, a *Híd* történetirodalma, ha egyáltalán lehet ezt a szót használni az alapjában publicisztikai igénnyel készült írásokkal kapcsolatban, a nép történetével foglalkozva az egymás mellett élés példáit mutatta meg, s az egymás ellen élés ellen harcolt. Csak sajnálnunk kell, hogy a *Híd* kezdeménye a felszabadulást követő esztendőkhöz sokkal kedvezőbb légkörben nem talált folytatásra. Meg kell még jegyeznünk, hogy a *Híd*-írások mindenekelőtt történetiségükkel tűnnek ki, példái történelmieket, míg a Kalangya, amely szintén foglalkozik a Duna-gondolat sorsközösség-elméletével, a kulturális, irodalmi mozzanatokat helyezte előtérbe.

IV.

A háború előtti *Híd* legizgalmasabb írásai közé szociográfiai tartoznak. Az elméleti írások között is voltak olyan cikkek, amelyek a munkássorssal foglalkoztak, nemegyszer enyhe doktrinérsséggel dolgozták fel, szinte évről évre a statisztikai adatokat. A szociográfiai jellegű írásoknak ugyanakkor az volt a feladatuk, hogy „élettel töltsék meg” a számokat és adatokat, a nyers valóságot mutatva fel dokumentálják, elsősorban a falusi dolgozók életét.

Ilyen törekvésekre már az első *Híd*-számokban is felfigyelhettünk, ám azokban még az értelmiség és a falu problematikája volt az uralkodó, s bennük volt a faluhoz leereszkedő értelmiségi magatartása is.

A *Sarló*-mozgalomból kinőtt szociográfiai kutatásoknak azonban szélesebb és fontosabb társadalom-politikai feladatuk volt: „A tényleges helyzet feltárása minden szépítés vagy túlzás nélkül” — ahogy Kiss Flórián a falukutatás módszereiről és célkitűzéseiről szóló cikkében megfogalmazta. A *Sarló*-program élt tovább a *Híd* munkájában: „A SARLÓ népismereti tanulmányainak alapja az a szociográfia-

fiai módszer, amely minden konkrét tényt a gazdasági és társadalmi mozgások jelenségeként fog fel. A statisztika csupán kisegítő mellék tudománnyá válik”. Majd tovább: „Tizenkétesztendő frázispolitika után tisztán akarjuk látni a kisebbségi magyarság valóságos helyzetét, belső erővonalait, hogy kianalizálhassuk a helyzetképből a fiatal magyar értelmiség új teendőit”. Bár a *Sarló* tervezte csehszlovákiai magyar szociográfiai intézetből nem lett semmi, olyan erős hatást gyakorolt a magyar szellemi életre, Magyarországon is, hogy a magyar szociográfiai irodalom születését hozta meg, s nyomaira bukkanunk a *Híd*ban is, bár a sarlósok közvetlen hatásain kívül a magyar szociográfiai irodalom immár klasszikus alkotásainak a hatásait és a kolozsvári *Korunk* példáit is figyelembe kell vennünk.

A *Híd* is foglalkozott a szociográfiai kutatások gondolatával, és nemcsak szociográfiai természetű írásokat közölt, hanem szervezetesebb kutatási formákat is meg akart honosítani. Kiss Flórián írása („A vojvodinai falukutatás munkavázlata, programja és módja”) jelzi, 1937-ben, a *Híd* e törekvéseinek jellegét. Elítéli a „vasárnap délutáni kiruccanásokat” a falura, és a falusi hétköznapiakra hívja fel a figyelmet, „azokra a szürke, sivár, esős, sáros, fagyos munkanapokra, amikor az életviszonyok javítása oly szembeötlően érezteti szükségét”. A „valóság megismerése” célját tűzte ki ez a cikk a szociográfiai kutatások elé: „Mindenkinek, aki tisztában van azzal, hogy környezetünk rossz és megváltoztatásra szorul, nem fogja egykedvűen fogadni a megváltoztatandó környezet komoly feltárására indított akciónkat...” — írja cikke végén.

A *Híd* a szociográfia több típusát is szorgalmazta. Megjelentetett olyan autentikus vallomásokat, „emberi dokumentumokat”, mint pl. az „Egy fém munkás jegyzeteiből” című; szociográfiai riportokat, kiállítások és tapasztalatok publicisztikai-személyes feldolgozásait (Lataák István: „Fél nap egy vojvodinai faluban”; Kalmár István: „Földmunkások között”; Sánta Péter: „Bácska Topolán”); közölt „alulról jött” írásokat, amelyeket faluképeknek nevezhetnénk (Kovács György: „Stara-Moravica”, Szabó Mihály: „Telecska”), s kísérletezett a már szépirodalmias igényvel készült, s éppen azokban az években virágzó magyar szociográfiai szépirodalom mintáját követő szociográfiai leírással is (Lévay Endre: „Hagymavásár”, vagy Lőrinc: „A radikálok halat ettek”).

A *Híd* képviselte törekvések, irodalmi szemlélet körében a szociográfia könnyen elhelyezhető: ahhoz a dokumentum-irodalomhoz tartozik, amelyet a két világháború közötti szocialista tendenciájú irodalmak oly lelkesen támogattak, mégha ez a dokumentációs irodalom csak a szépirodalmiság határán áll is.

V.

A *Híd*ban a szépirodalom, a kreatív művészeti alkotás másodrendű szerepet játszott, s ezen a síkon az első *Híd*-számok és a kiteljesedő *Híd*-program megvalósulásainak éveit között nagyobb eltérés nem figyelhető meg.

Több okát lehet felsorolni ennek a mostoha viszonyulásnak: egyik legfontosabb ezek között az expresszionista-aktivista irodalommal szemben élő gyanúper volt. A tizenkilences forradalmi mozgalmakkal oly szoros kapcsolatban álló expresszionizmus a forradalmi mozgalmak bukásával talaját veszítette, s a benne oly erősen dolgozó individualizmus, amely a kollektív élményt is ezzel az individualizmussal akarta kifejezni, mindinkább légüres térrel vette körül az író, s mint a pécsi emigránsok példája oly szemléletesen mutatja, ez az irodalom talaját a munkásmozgalmak új körülményei között megtalálni nem tudta, és a polgári törekvésekhez közeledett. De az idegenkedés okát a szovjet irodalompolitika változásaiban is megelhetjük, s így ennek a politikának a hatásával számolnunk kell a *Híd* irodalompolitikájában is. A húszas évek nagy irodalmi fellendülése után a harmincas években, párhuzamosan Sztalin politikájának mind nyíltabb érvényesülésével, a formai kísérletek helyett, mert ezek nem voltak mentesek individualista viszonyulásoktól sem, egy merevebb, egyoldalúbb világnézeti irodalom vált eszményé, amelynek fő kritériumai között a legelőkelőbb helyet a „szocialista világnézeti” jelleg képezte, s a formai követelmények, az individuális tett követelménye, az esztétikai szempontok háttérbe szorultak, vagy alig játszottak szerepet.

De az okok között tudhatjuk azt a tényt is, hogy a *Híd* körül nem volt egyetlen olyan erős szépirói egyéniség sem, amely a maga szépirodalmiságával kényszerítő módon képviselhetette volna ezt a műfajt. Más kérdés ugyanakkor, hogy egy ilyen individualizmus egyáltalán érvényesülhetett volna-e, hiszen, mint József Attila példája mutatja, nem a tehetség kérdésén múltott a szépirodalom mellőzöttsége vagy népszerűsége, hanem az aránylag mereven felfogott irodalompolitikán, amely a közepes vagy kis tehetségeknek inkább kedvezett, hiszen ezeknél az egyéniség jegyei már eleve másodrendű kérdést jelentettek.

Korszerű korszerűtlenség munkált tehát a *Híd* szépirodalmában, amely sajátos ötvözetét jelenti annak az irodalmi hagyománynak, amelyet a magyarországi, csehszlovákiai és romániai magyar sajtó közvetített, és a jugoszláv irodalomban a szociális irodalom néven ismert irányzatnak, amely a szocialista realizmus egyik változata volt.

Korszerűnek minősíthetjük, mert egy adott helyzetből nőtt ki, s feladatait is abból kapta, ám szépirodalmi viszonyításokban korszerűtlen is volt, mert a szépirodalom századunkban oly természetes individualizálódását nem engedte érvényesíteni, különösen ha arra utalunk, hogy a *Híd* szépirodalmának kialakulásával egyidőben József Attilának énekelt, akinek költészete egyúttal tagadása is mindannak az irodalompolitikai mércének és iránynak, amelyet a *Híd* is képviselt. Tisztán ma még nehéz ezt a kérdéskört felmérni, hiszen ehhez a szocialista realizmus kelet-európai változatának egységes rajza is szükséges lenne, amelybe a *Híd* képviselte szépirodalmiság is tartozik. Egyelőre elfogadhatónak látszik Oskar Davičo megállapítása: „Ez a szociális irodalom, a kominterni monocentrizmus légkörében keletkezett, már zsenge korában a műkedvelő mindenek szerepére kényszerülve, amikor az írónak máról holnapra kellett dolgoznia, s alig remélhette, hogy a folytatás is megjelenik a következő számban, nem

csoda hát, hogy költőinek és prózaíróinak, a szocialista realizmus hazai képviselőinek, se módjuk, se erejük nem volt arra, hogy a sztalin tiszogatások előestéjén megfogalmazott szocialista esztétikai dogmák merev, publicisztikai tételeit ne vegyék át közvetlenül, szó szerint, tekintet nélkül a maguk sajátos tér- és időviszonyaira... Ezért van az is, hogy a szocialista realizmus sajátságos és döntő súlyú fogyatékoságai nálunk láthatóbban kiütköztek, mint a Szovjetunióban vagy másutt". Tagadhatatlan azonban az is, hogy a *Hídnál* számolnunk kell pl. a magyar irodalmi népiesség és József Attila bizonyos hatásával is — a *Híd* egyedi jegyeit kutatva, bár fő vonalára szinte maradéktalanul érvényes Davičo megállapítása.

„Tiszta osztályértelmezésű írások” — fogalmazza meg Fehér Vince— Laták István egészen egyértelműen azt az eszményt, amelyet a *Híd* képviselt („A különböző társadalmi rétegek lokális irodalmunkban”). A „munkássors szószólói” a *Híd* szépírói, „dolgozó ember versei ezek dolgozó emberekhez” — mondja Fekete Béla Laták István verseskönyvét ismertetve, akinek működése közelítette meg leginkább azt az eszményt, amelyet a *Híd* képviselt. Fekete Béla jellemzése egyúttal a *Híd* szociális irodalmának költőeszményét is megrajzolta: „Laták István... a teljes költő, mert a csupán én-költőkkel szemben a lírikus Laták az állásfoglalás költője, alanyiségének teljes áramkörét objektív síkokra viszi át, minden leírt verssora mögöttjén érezhető a nem részekre bontott líraiság, hanem egy kiforrott létezés belső lecsapódásának kifelé való publikálása”.

A „magában gyökerező irodalom”, amely elutasítja a „kedves játékká aljasult” művészetet, a politikai céltudatosság szellemét képviseli, s bár elutasította a *Kalangya* irodalompolitikáját, amely „kizárólag a vajdasági »értelmiségnek« szólt, annak a középosztálynak, amely a legkevésbé érdemli meg az értelmiség jelzőt”, a Senteleky hirdette „tájirodalom” elemeit magáévá tette, s azt aktivizálva a szociográfia felé sarkította. Ám ezek a jelzett vonások inkább csak elvekként voltak jelen a *Hídban*, s csak Laták István alkotásaiban szemléltethők főbb vonalaikban, aki a régi *Híd* talán egyetlen programos szépírója, akinek alkata szerencsésen találkozott össze a *Híd* szemlélete kínálta témavilággal. Ennyi otthonossággal, magára találtsággal azóta sem alkotott. Ugyanakkor Thurzó Lajos felszabadulás utáni pályája azt mutatja, hogy a *Híd* irodalompolitikája gátlóan is hatott írói pályájára, Gál László költői pályáján ugyanakkor bizonyos gazdagodást hozott a *Híddal* való együttműködése, bár Gál individualizmusa egészen nem fért a *Híd* irodalmi programjába.

Kiteljesedett, erősebben körvonalazott szépirodalmat nem hozott a *Híd*: kezdeményeit vérbe fojtotta a megszállás, azok pedig, akik túlélték a második világháborút, nehezen találtak magukra abban az új törekvéseket hozó korszakban, amely az ötvenes években kezdte éreztetni hatását.

VI.

A *Híd* háború előtti szelleme 1945—49 között éreztette közvetlenebb hatását felszabadulás utáni szellemi életünkben, amikor a szociális

irodalom régi formáinak továbbélési lehetősége is adva volt még. A *Híd* újraindulása idején úgy látszott, hogy a *Híd* ott folytathatja, ahol 1941-ben kénytelen volt megszakítani munkáját. A *Híd*, folyóiratként, valóban őrizte is a régi *Híd* szellemét, belső szerkezetében a régi *Híd* struktúráját. Mozgalmi jellege azonban már nem volt, a társadalmi élet legfőbb feladatát átvette és megvalósította, s így történhetett meg, hogy a régi *Hídből* szépirodalmi jellege élhetett legtovább a régi *Híd* munkatársai tevékenységében.

A régi *Híd* mozgalom volt, s mozgalmi jellegét hangsúlyozza a *Híd*-antológia is, talán egyértelműbben, határozottabb vonásokkal, nagyobb tudatosságot jelezve, mint a régi *Híd*-számok írásainak zöme mutatja. Legelevenebb hagyománya azonban mégsem az elméleti munkásságukból született meg, hanem abban a szépirodalomban mutatkozott meg, amelyet a *Híd* „második vonalaként” teremtett.